

Är vårt folk i utdöende? Åtskilliga framstående svenskar har med hänvisning till dystra siffror uttryckt farhågor i den riktningen. Fil. lic. Erik Höök i Industriens Utredningsinstitut — förf. bl.a. till en uppmärksam undersökning om tjänstemännen i industrin — gör i denna artikel för Industria gällande att det är en överdriven oro. Vi har vant oss vid att jämföra dagens situation med senare delen av 1800- och början av 1900-talet, men förhållandena då var inte särskilt »normala», säger han. Det är inte alls oralistiskt att räkna med en visserligen liten men dock befolkningsökning i framtiden, bl.a. på grund av invandring. För övrigt bemöter förf. skilda resonemang om förgubbningen, t.ex. det att åldringar skulle »kosta mer» än barn.

Folk så det räcker!

STILLASTÄENDE är tillbakagång.» Snabba ökningstal, framsteg, rekord är något vi ivrigt noterar och gläds åt. Det progressiva samhället är vår stolthet. Omvänt väcker ett bakslag, en tillbakagång ofta förstämning och miss-tröstan.

Under sådana förhållanden kan man inte förundra sig över att den nedan illustrerade utvecklingen på ett område som verkligen berör oss alla, samt och

veckling i Sverige under de senaste hundraåren. Som synes har sedan ungefär hundra år tillbaka ägt rum en ganska snabb, fortgående sänkning. Visserligen skedde under 1940-talet ett avbrott i den allmänna trenden nedåt, men det var till mycket stor del en följd av att giftermålen ökade så starkt. En sådan stegring av äktenskapens antal måste ju bli en engångsföreteelse. Då vi nu därför för 50-talets del får notera sjunkande siffror för vigslarna följer därmed också minskande barnkullar. Från år 1945, då antalet födda barn var som högst (135 000), har årskullarnas storlek minskat undan för undan fram till 1954 då siffran var ungefär 105 000.

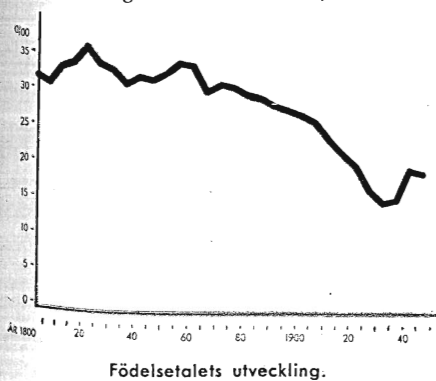
För de närmaste åren finns det nog anledning anta någon ytterligare sänkning av födelsetalen. Först i början av 1960-talet, då de stora årskullarna från krigsåren börjar komma upp i giftasvuxen ålder, kan man vänta att födelsetsiffrorna åter vänder uppåt. Den befolkningsituation som för närvarande råder och som kommer att bestå några år framåt, påminner således om den vi känner från 1930-talet, och som föranledde den då så livliga befolkningspo-

litiska diskussionen. Rubrikerna och boktitlarna från denna tid — »Kris i befolkningsfrågan», »Livsvilja eller folkdöd» etc. — skulle därför kunna få en förnyad aktualitet. Ett citat från makarna Myrdals bok kan få precisera de farhågor, som sådana rubriker ger uttryck åt:

»Redan för närvarande ha fruktsamhetstalen i Sverige avsevärt underskridit den nivå, där de skulle innebära ett uppehållande av en konstant folkmängd. De komma med sannolikhet att sjunka än ytterligare. Vi stå följaktligen inför en allt hastigare avfolkning av vårt land, och det är inför denna framtidsutsikt vi ha att befolkningspolitiskt ta vår ståndpunkt. Problemet är brännande. Gripa vi oss inte allvarligt an med dess lösande inom de alla närmaste decennierna, kommer den därefter alltmera växande undertaligheten av fruktsamma och arbetsföra personer och den växande övertaligheten av åldringar att lägga ett nytt och måhända oöverkomligt hinder i vägen för varje positiv befolkningspolitik. Avfolkningen kan då vara ohjälplig.»

Möjligen skulle man inte nu uttrycka sig fullt så kategoriskt, men tankarna skulle dock troligen gå i samma riktning.

När man betraktar den ovan återgivna kurvan isolerad kan man knappast undgå att på detta sätt med oro

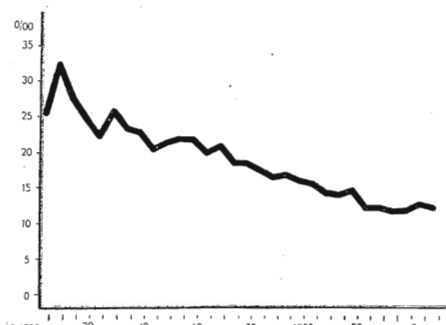

synnerligen, ganska allmänt utlöst bekymrade farhågor och oro inför framtiden.

Kurvan visar födelsetalets (antal födda per 1000 av medelfolkmängden) ut-

fråga vart den framtida utvecklingen skall bära hän. Till viss del stillas nog en sådan oro av det förlopp som illustreras av nedanstående diagram.

Här återges förändringarna i det all-

Förändringar i allmänna dödstalet.

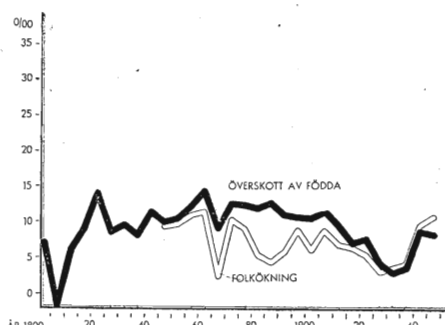
männa dödstalet (antalet dödsfall per 1000 av medelfolkmängden). Det är inte mycket som skiljer denna kurva från den tidigare återgivna; båda visar en fortgående jämn sänkning. Avvikelsena mellan kurvorna består främst i att dödstalet genomgående ligger något lägre samt att den nedåtgående tendensen uppträder ett par-tre årtionden tidigare för dödstalets än för födelsetalets del. Man kan säga att under ett ganska tidigt skede av industrialiserings- och kommersialiseringsepoken började dödligheten sjunka — om till följd av en höjd standard, medicinska framsteg e.d. må vara osagt. Födelse-talen förblev några årtionden på den nivå som gällde i det förindustriella samhället, men så småningom kom födelsetalet att följa dödstalet i nedåtgående riktning. Detta fenomen att en nedgång först uppträder i dödstalet och först därefter i födelsetalet är en universell företeelse.

Fördubblad livslängd sedan 1750

Innebörden av den parallella sänkningen i födelse- och dödstalet kan belägas med ett exempel. På 1750-talet föddes 35 barn per 1000 invånare medan motsvarande tal det senaste decenniet var 18. Den återstående medellivslängden vid födelsen var för de barn som föddes vid den förra tidpunkten ungefär 34 år — 1950 var denna siffra 68 år. Detta betyder alltså att medan å ena sidan endast hälften så många barn föds i våra dagar så lever dessa å andra sidan dubbelt så länge som för 200 år sedan. I detta fall kommer för båda tidpunkterna resultatet i fråga om födelseöverskott att bli exakt detsamma.

Nu har emellertid relationen mellan förändringarna i födelse- och dödstalet ingalunda alltid varit sådan att de tagit ut varandra beträffande folkökningstalet. Motsatsen har nog i stället varit det vanliga under de senaste två århundradena. Detta framgår tyd-

ligt av det följande diagrammet. En av kurvorna där visar hur födelseöverskottet, mätt per 1000 av medelfolkmängden, gestaltat sig sedan 1800-talet fram till våra dagar.

Födelseöverskott och folkökning.

Av kurvan framgår att det födelseöverskott, som uppnåddes under 1930-talet och som vi åter är i närheten av, är bland de lägsta som uppnåtts under den medtagna tidsperioden. För 1940-talet gäller å andra sidan att siffran ligger så pass högt att den överträffas endast under ett fåtal årtionden. Jämförelsen bakåt i tiden utfaller sålunda väsentligt olika beroende på vilket av dessa två årtionden man utgår från. Försöker man kringgå denna olägenhet genom att jämföra det genomsnittliga födelseöverskottet för 25-årsperioder (1925—50; 1900—25 etc.) finner man att siffran för den senaste tjugofemårsperioden ligger lägre än under någon tidigare period. Hur pass stora skillnaderna är mellan olika perioder framgår av följande siffror, som alltså avser det genomsnittliga födelseöverskottet per 1000 av medelfolkmängden.

1751—75	3,6
1801—25	4,3
1851—75	7,1
1901—25	5,6
1925—50	3,1

När man här ser att födelseöverskottet för endast ett halvsekel sedan var dubbelt så stort som för närvarande frestas man nog lätt att säga att vi nu befinner oss i en onormal och oroväckande situation. Men vad är normalt och onormalt i detta sammanhang?

Vad är "normalt"?

Vi har i befolkningsdiskussionen blivit vana vid att man jämför den nuvarande utvecklingen med förhållandena under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet och därigenom har vi mer eller mindre omedvetet kommit att anse att de normala förhållandena var att finna under dessa perioder.

Det torde emellertid icke vara svårt att visa att den situation som då rådde var ganska ovanlig. Den stora »klyfta» mellan födelse- och dödstalet, som uppkom genom att födelsetalet förhållande-

vis länge förblev på en tidigare hög nivå medan dödstalet sjönk, är visserligen kännetecknande för industrialiseringskedet i nästan alla länder. Men likaväl som man kan konstatera att denna »klyfta» knappast fanns i något förindustriellt samhälle kan man påvisa att »klyftan» genomgående utjämnas allt eftersom olika länder når en högre industrialiseringsgrad.

I stället för att betrakta 1800-talets befolkningsituation som den naturliga och de senaste årtiondenas utveckling som en onormal avvikelse från detta läge, kan man därför med lika stort berättigande se de senare årens tendens som en återgång från en särpräglad ganska enastående situation till ett mer ordinarie läge.

Nu kan dock sägas att utvecklingen under senare tid är mer än en »återgång»; att pendeln slagit över så att vi nu inte ens når upp i ett sådant födelseöverskott som förekom då vårt land ännu var ett utpräglat agrarsamhälle. Den skillnad som föreligger mellan födelseöverskottets storlek under den senaste tjugofemårsperioden och under t.ex. 1700-talets senare två tjugofemårsperioder är emellertid ganska måttlig, och den kan knappast tas till utgångspunkt för några mer bestämda spekulationer.

Invandring utjämnar skillnaden

Den här omnämnda skillnaden är för övrigt inte större än att den mer än utjämnas om man ser på befolkningsökningen (per 1000 av medelfolkmängden) i stället för på födelseöverskottet och alltså även tar hänsyn till den inverkan som immigration och emigration haft på befolkningsutvecklingen. I det sista diagrammet har lagts in en kurva som just visar förändringarna i befolkningsökningens storlek sedan början av 1800-talet.

Som av denna framgår har befolkningsökningen under senare tid inte legat på någon exceptionellt låg nivå. Det är egentligen endast för perioden 1825—75 som man kan notera en befolkningsstillväxt som på ett mer markant sätt höjer sig över senare års ökningstal. För övriga jämförelseperioder är avvikelsena ganska små och utsträcks jämförelsen till 1700-talets senare del, som inte är medtagen i diagrammet, visar det sig att tillväxttakten i befolkningsökningen då låg lägre än under de senaste tjugofem åren. Detta resultat är en följd av att vi under de senaste årtiondena haft en viss immigration medan tidigare en ganska betydande emigration ägde rum.

Många anser kanske att när man diskuterar befolkningsutvecklingen man inte bör räkna in förändringar genom

migrationen. Men här har detta skett på grund av att i fortsättningen vissa ekonomiska uppfattningar om befolkningsförskjutningarnas betydelse för sysselsättning och ekonomiskt framåtskridande något skall beröras, och i detta sammanhang har dessa ökningstal ett visst intresse.

I det föregående har framkastats den tanken att vår nuvarande befolknings-situation inte behöver betraktas som onormal på något sätt. Möjligt är att man i en högt utvecklad industri- och handelsstat får räkna med en befolkningsstyp som är ganska stationär; där alltså en befolkningsökning uteblir eller där de årliga ökningarna är ganska små. Från en del håll vill man nog göra gällande att de nuvarande nativitetstalen inte förslår att bibehålla befolkningen i den storlek den nu har utan att vi kan riskera en befolkningsminskning i framtiden. För vårt lands del skulle alltså inte ens ett sådant här mer anspråkslöst »normalläge» vara att påräkna.

Huruvida detta är riktigt kan emellertid i hög grad diskuteras. Antar man att de fortsatta sänkningarna i dödligheten blir ganska små och är man vidare återhållsam i sina antaganden om giftermålsfrekvensen, fruktsamheten inom äktenskapen etc. kan man förvisso komma fram till att befolkningen kommer att minska något. Men man torde även genom beräkningar, grundade på litet mer optimistiska men ändå inte orealistiska antaganden, kunna få till resultat en viss fortsatt befolkningsökning.

Det tjänar inte här något till att diskutera rimligheten av skilda antaganden, varför denna fråga helt lämnas öppen. I stället skall en viss uppmärksamhet ägnas åt de tänkbara samhälls-ekonomiska verkningarna av en fram-

tida befolkningsökning, som är lägre än under tidigare perioder — om tillväxten håller sig vid ett par promille per år, helt uteblir, eller om en mindre sänkning inträder torde för de följande resonemangen inte vara av någon avgörande betydelse.

Är stagnering ogynnsam?

I den befolkningspolitiska diskussionen i vårt land möter man ganska ofta åsikten att en stagnering i befolkningsökningen eller en mindre befolknings-sänkning skulle vara något synnerligen ogynnsamt. Ibland grundas nog en sådan bedömning på att man av olika skäl anser att släktets tillväxt eller speciellt den svenska folkstammens utbredning har ett egenvärde. Dessa värderingar skall inte här upptas till diskussion. Men mycket ofta sägs det ogynnsamma i en sådan befolkningsutveckling bestå i att förutsättningarna för sysselsättning och framåtskridande skulle bli sämre — vi skulle inte i en stationär befolkning ha samma möjligheter att uppehålla och förbättra vår levnadsstandard som i en progressiv befolkning.

Flera argument har anförts för denna uppfattning men de går inte alltid att inbördes förena. Ett av de vanligaste är att de tärande åldersgrupperna skulle få en ökad relativ vikt, och att därmed den försörjningsbörda, som den yrkesverksamma befolkningen har att bära, skulle öka.

En av de linjer detta resonemang följer, hör egentligen inte direkt ihop med frågan om skillnaderna mellan en stationär och progressiv befolkning utan hänger samman med verkningarna av en sänkning i dödligheten. Det går ut på att den höjning av medellivslängden som följer av sänkta dödlighetstal, skulle innebära en ökning av de högre åldersklassernas andel i befolkningen. Förgubbningen skulle vara en följd av den ökade medellivslängden.

Rent generellt torde dock ett sådant resonemang inte vara hållbart. Otvivelaktigt kan man tänka sig att en ökning av medellivslängden — om denna främst beror på en sänkning av dödstalen i de högsta åldrarna — får denna verkan, men ett sådant fall tycks inte vara aktuellt i det nuvarande svenska befolkningsläget. Tvärtom har den ökade medellivslängden motverkat förgubbningen i vårt land. Den beror nämligen till övervägande del på en sänkning av barnadödligheten och detta innebär ju bl.a. att det sammanlagda antal produktiva år som en årskull födda kommer att genomleva växer. Höjningen av medellivslängden har sålunda bitills snarast medverkat till att lätta försörjningsbördan, och några vägande

skäl för att anta att en radikal förändring i detta förhållande skall inträda är inte lätta att finna.

En annan linje för argumenteringen att försörjningsbördan växer i en stagnerande befolkning utgår från det för en sådan befolkningsstyp karakteristiska förhållandet att de äldre åldersgrupperna växer i relativ styrka. Och då åldringarnas antal växer skulle försörjningsbördan öka. Det är förvisso sant att försörjningen av de gamla i ett sådant läge kräver större insatser från den produktiva befolkningens sida men därmed är det ju inte säkert att de yrkesverksamma totala försörjningsbörda tilltar. Ty lika visst som att en större del av den gemensamma kakan måste reserveras för åldringarna då befolknings-situationen är den här diskuterade, lika säkert är att barnen då ställer sjunkande krav på samhällets totala resurser. Vidhåller man lika fullt att den totala försörjningsbördan ökar måste man förutsätta att försörjningen av en åldring kräver större ansatser än försörjningen av ett barn. Detta torde emellertid inte vara så lätt att visa, speciellt som de improduktiva åren genomsnittligt sett är fler för barnens än för åldringarnas del.

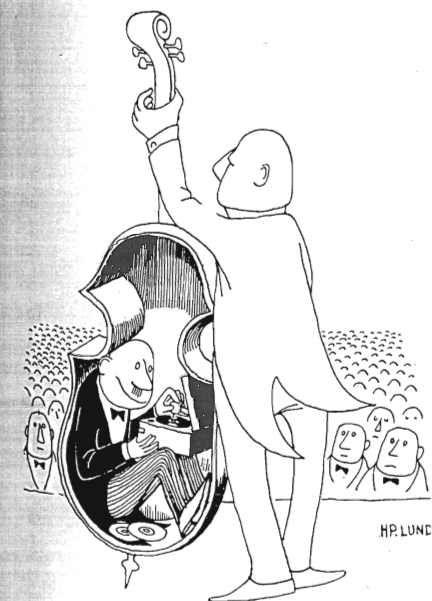
Under efterkrigsåren har man tidvis mycket livligt debatterat önskvärdheten av en invandring av arbetskraft. En vanlig tankegång har då varit att bristen på arbetskraft berodde på att de nya årskullar som inträdde på arbetsmarknaden var så små, och att man delvis skulle kunna avhjälpa bristen genom en invandring. De bakomliggande resonemangen är väl ungefär desamma då man säger att arbetskraftssituationen kommer att bli ogynnsam på 1970-talet då de sjunkande årskullarna från innevarande decennium skall träda ut på arbetsmarknaden.

Motsatta motiv

Då tanken på en invandring av arbetskraft först började framföras i vårt land var syftet ett helt annat; ja man kan säga det rakt motsatta. Ett motiv för en invandring var nämligen den uppfattningen att svårigheterna att upprätthålla sysselsättningen skulle tillta då befolkningen i uppväxtåren minskade. Omvänt skulle sysselsättnings-möjligheterna vara bättre i ett läge då tillskotten till de produktiva åldrarna är växande.

Uppenbarligen kan inte båda dessa olika åsikter vara riktiga, men vilken av dem man kan sätta tro till är inte lätt att avgöra. Teorien att möjligheterna att upprätthålla sysselsättningen är lättare i en växande befolkning är dock avgjort den klarast utformade.

(Forts. på sid. 85)

Huvudtankegången i denna teori att en tillväxt av befolkningen medför en sådan ändring av efterfrågan i samhället som leder till en ökad investeringsbenägenhet (giftermålen och därmed behovet av bostäder ökas etc.) och detta medför en tendens till höjning av sysselsättningen. En sådan inverkan av en befolkningsökning förefaller i och för sig trolig men om detta skall betraktas som något gynnsamt eller ogynnsamt beror ju på hur den aktuella situation, i vilken förändringen inträder, ter sig i fråga om andra investeringsbehov och vilken vikt denna speciella förskjutning i efterfrågan har. Att i dagens läge i vårt land beteckna en på grund av befolkningsutvecklingen utebliven ökning av efterfrågan, som skulle stimulera investeringarna, såsom något ogynnsamt förefaller inte påkallat.

De ytterligare argument som anförs för att utvecklingsförhållandena skulle vara ogynnsammare vid en minskad befolkningstillväxt går bl.a. ut på att risken för felinvesteringar skulle bli större, att möjligheterna att uppta och omsätta ny teknik inte skulle vara så stora som då befolkningen ökar samt att arbetsmarknaden blir mindre rörlig med

en därav betingad större stelhet i hela ekonomin.

Det är inte möjligt att här närmare gå in på dessa olika uppfattningar men så mycket kan dock sägas att ganska starka invändningar gjorts mot dessa olika teorier. Knappast i någon av dessa frågor finns det sålunda någon enhällig anslutning till tanken att situationen skulle te sig mindre gynnsam i en stagnerande befolkning. Vidare kan nog också hävdas att i de fall, då verkningarna möjligen kan gå i en sådan riktning, man inte anser att befolkningsförändringarna på något avgörande sätt kan bestämma utvecklingen.

Ej fog för oro

Av de här framförda synpunkterna skulle alltså i stort framgå att de farhågor för den kommande ekonomiska utvecklingen som yppas i diskussionerna kring en eventuell befolkningsminskning inte skulle ha så stort fog för sig. Speciellt i ett fullt sysselsättningsläge, där stora investeringsbehov och en hög konsumtionsefterfrågan gör att förutsättningarna för en omfattande rationaliseringsverksamhet och ett snabbt upptagande av ny produktionsteknik är ganska stora, syns en sådan oro sakna grund. Även om takten i befolkningsökningen skulle bli lägre än vi varit

vana vid utan att för den skull kunna betecknas som onormal, skulle sålunda produktivitets- och levnadsstandardutvecklingen inte behöva bli lägre därigenom än eljest.

Björn -55